

Krystyna Perkowska

Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Gdański

ORCID: 0009-0006-1417-5321

Dom Meblowy w Gdańsku*

<https://doi.org/10.26881/porta.2023.22.10>

Słowa kluczowe: Dom Meblowy w Gdańsku, pawilon, pawilon LOT-u, architektura, architektura gdańska, architektura odwilżowa

Keywords: Furniture Showroom in Gdańsk, pavilion, LOT pavilion, architecture, Gdańsk architecture, thaw architecture

Podczas dyskusji nad powojenną odbudową Gdańska ujawniły się sprzeczne stanowiska w kwestii zachowania istniejących oraz rekonstrukcji zniszczonych zabytków w obrębie Starego i Głównego Miasta. Późna zabudowa miasta w stylu historyzującym, zwłaszcza ta pochodząca z epoki wilhelmińskiej, nie była uważana za zabytkową ani atrakcyjną estetycznie. Opinię taką wyrażali zresztą już gdańscy architekci w międzywojniu, w tym główny miejski konserwator zabytków Otto Kloeppel. Ponadto w latach powojennych architektura z tego okresu budziła niepożądane skojarzenia z panowaniem pruskim na terenie miasta w czasach rozbiorów¹. Ostatecznie środowiska architektoniczne i konserwatorskie – nie bez udziału czynników politycznych – zdecydowały, że Gdańsk powinien zostać odbudowany na podstawie zachowanej dokumentacji w jego zabytkowych częściach z uwzględnieniem nowoczesnych potrzeb i uwarunkowań (np. ekonomicznych). Duży wpływ na podjęcie takiej decyzji miał generalny konserwator RP Jan Zachwatowicz, który w swoim referacie wygłoszonym w 1947 r. w Gdańsku wspierał to stanowisko. Istotną rolę odegrało też otoczenie w tym samym roku obszaru Głównego Miasta i Wyspy Spichrzów ochroną konserwatorską². Architekci, konserwatorzy i historycy sztuki nie byli jednak zgodni odnośnie do stopnia ingerencji w historyczne wzorce. Jedni twierdzili, że należy tworzyć na podstawie historycznej zabudowy

* Artykuł powstał na podstawie pracy licencjackiej *Dom Meblowy i Cristal w Gdańsku: architektura dwóch pawilonów handlowo-usługowych z czasów tzw. odwilży w Polsce*, opracowanej pod kierunkiem prof. Rafała Makały w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego, obronionej w 2023 r.

¹ Rafał Borowski, *Dlaczego nie odbudowano kamienic przy Targu Węglowym?*, Trojmiasto.pl, 6.04.2021, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Dlaczego-nie-odbudowano-kamienic-przy-Targu-Weglowym-n154790.html> [dostęp: 21.06.2023].

² Na ten temat zob.: Jacek Friedrich, *Dyskusja nad odbudową Gdańska* [w:] *idem, Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*, Gdańsk 2015, s. 82–111.

wyidealizowane formy domów, zachowujące przy tym historyczny wydzźwięk. Pragnęły także nadawać budynkom indywidualny rys, co ostatecznie prowadziło do tzw. rekonstrukcji twórczej. Z kolei środowisko związane z Politechniką Gdańską, przekonywało, że twórcza odbudowa odbiera zabytkowy charakter miastu, ponieważ prowadzi do powstawania form eklektycznych³.

Na kształt odbudowanego Głównego Miasta wpłynęła również obowiązująca od 1949 r. doktryna realizmu socjalistycznego, wprowadzona przez rząd Polski Ludowej. Narzucona stylistyka często przybierała formy monumentalne, odwołujące się do różnych wzorców historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem architektury klasycystycznej⁴. Niektórzy architekci, chcąc uniknąć konieczności tworzenia socrealistycznych budowli, zajmowali się realizacjami, które wymykały się doktrynalnym ograniczeniom, takimi jak: rekonstruowanie zabytków, budownictwo regionalne i przemysłowe⁵. Wolność artystycznego wyrazu architekci odzyskali jednak dopiero, gdy realizm socjalistyczny przeminął, czyli w drugiej połowie lat pięćdziesiątych.

W grudniu 1954 r. podczas Wszechzwiązkowej Narady Budownictwa w Moskwie w ramach inicjowania generalnej rozprawy ze stalinizmem I sekretarz KC KPZR Nikita Chruszczow w swoim przemówieniu skrytykował m.in. architekturę z okresu realizmu socjalistycznego⁶. Był to sygnał do porzucenia historyzującej estetyki socrealizmu i sięgnięcia po formy modernistyczne. Na gruncie polskim w kręgu władzy myśl ta została po raz pierwszy sformułowana w 1955 r. w referacie I sekretarza KC PZPR Bolesława Bieruta, który, nawiązując do praktycznych aspektów wypowiedzi Chruszczowa, w zasadzie je powtórzył i również wezwał do wdrożenia budownictwa masowego oraz typizacji⁷. Te zwiastuny końca epoki

³ *Ibidem*, s. 156–158.

⁴ Miało to służyć nadaniu obiektom narodowej formy i wyrażeniu poprzez nią socjalistycznej treści. Adam Leszczyński, *Prawda i architektura. Architekci awangardowi wobec socrealizmu*, „Przegląd Humanistyczny” 1998, t. 42, nr 4 (349), s. 113–115.

⁵ Aleksandra Sumorok, *Socrealizm – kierunek twórca. „Młodzi” wobec architektury (1949–1956)*, „Pamiętnik Sztuk Pięknych” 2015, nr 9, s. 87.

⁶ Literatura naukowa na temat architektury socrealistycznej w Polsce jest stosunkowo obszerna, zob. m.in.: Wojciech Włodarczyk, *Socrealizm: sztuka polska w latach 1950–1954*, Kraków 1991; Jarosław Trybuś, *Korzenie socrealizmu*, „Autoportret: pismo o dobrej przestrzeni” 2009, nr 4, s. 66–71; Waldemar Baraniewski, *Ideologia w architekturze Warszawy okresu realizmu socjalistycznego*, „Rocznik Historii Sztuki” 1996, t. 22, s. 231–260; Aleksandra Sumorok, *Socrealistyczne rekonfiguracje: architektura polska w latach 1949–1956* [w:] *Socrealizm w Toruniu: architektura, plastyka, bohaterowie*, red. Katarzyna Kluczajd, Michał Pszczółkowski, Toruń 2021, s. 13–27. O architekturze socrealistycznej w Trójmieście pisali m.in.: Magdalena Howorus-Czajka, *(Nie) chciane dziedzictwo?: architektura socrealistyczna w Gdyni i Gdańsku* [w:] *Człowiek i miasto: Gdańsk i inne przestrzenie*, red. Zbyszek Dymarski, Katarzyna Szalewska, Gdańsk 2021, s. 17–38; Jacek Friedrich, *Zarys rozwoju architektury w powojennym Gdańsku – 1945–1956*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2007, t. 51, z. 1–4, s. 129–137. Tekst przemówienia Chruszczowa za: Nikita Khrushchev, *Industrialised Building Speech, 1954*, Archis, 1.03.2009, <https://archis.org/volume/industrialised-building-speech-1954/> [dostęp: 12.06.2023].

⁷ Andrzej Skalimowski, „Pierwsza szczerza narada architektów”. *Motywy, przebieg i konsekwencje Ogólnopolskiej Narady Architektów z 1956 roku*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały”

socrealizmu środowisko polskich architektów przyjęło pozytywnie. Koncepcja odejścia od przebrzmiałej estetyki i powrotu do wypracowanych w modernizmie zasad została szerzej zrealizowana w 1956 r., po Ogólnopolskiej Naradzie Architektów. Podczas tego spotkania oficjalnie uznano socrealizm za ślepą uliczkę⁸. Stanowisko przedstawicieli architektów uzyskało wsparcie ze strony władz PRL – m.in. ówczesnego premiera Józefa Cyrankiewicza, który za niezbędne rozwiązania uznał: uwzględnianie krytycznych opinii fachowców, wolną dyskusję nad architekturą oraz – co było rewolucyjną zmianą w stosunku do poprzedniego okresu – czerpanie inspiracji z osiągnięć Zachodu⁹.

W związku z nastaniem odwilży¹⁰ i otwarciem przed architektami nowych możliwości zaczęły powstawać budynki, których projekty w czasach socrealizmu nie zostałyby dopuszczone do realizacji¹¹. Jednym z typów obiektu cieszących się w tym okresie popularnością był wolnostojący pawilon, rozumiany wówczas jako niewysoki, horyzontalny budynek, często mocno przeszklony. Taka forma pawilonu – realizowana w stosunkowo heterogeniczny sposób – pojawiła się oczywiście już w dwudziestoleciu międzywojennym. Wybudowano wtedy m.in. pawilon restauracji Kornhaus w Dessau z lat 1929–1930 zaprojektowany przez Carla Fiegera¹², a także Dom nr 4 (Pittsburgh House of Glass) z tzw. Miasta Jutra, zaprezentowany podczas Wystawy Światowej w Nowym Jorku w 1939 r., projektu pracowni Landefeld & Hatch¹³. W Polsce na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. takie rozwiązania zaczęto stosować w obiektach pełniących funkcje handlowe i gastronomiczne. Wśród najbardziej znanych realizacji można wymienić pawilon Domu Meblowego „Emilia” w Warszawie (Marian Kuźniar, Hanna Lewicka, Czesław Wegner, 1964–1970)¹⁴ czy Dom Turysty PTTK Miramar w Sopocie

2011, nr 10, s. 181–182; zob. także (jako tekst źródłowy): Adam Kotarbiński, *Na drodze ku realizmowi socjalistycznemu w architekturze*, Warszawa 1952.

⁸ „Będziemy wam pomagać, nie przeszkadzając” Premier Józef Cyrankiewicz o zadaniach architektów, „Stolica. Warszawski tygodnik ilustrowany” 1956, nr 14, s. 2.

⁹ *Ibidem*, s. 3.

¹⁰ Jerzy Smulski, [hasło] *Odwilż* [w:] *Słownik realizmu socjalistycznego*, red. Zdzisław Łapiński, Wojciech Tomasik, Kraków 2004, s. 163–167.

¹¹ Adam Kotarbiński, *Techniczno-ekonomiczne i inne uwarunkowania rozwoju urbanistyki i architektury* [w:] *idem, Rozwój urbanistyki i architektury polskiej w latach 1944–1964. Próba charakterystyki krytycznej*, Warszawa 1967, s. 74.

¹² *Kornhaus by Carl Fieger (1929–30)*, Bauhaus Dessau, <https://www.bauhaus-dessau.de/en/architecture/bauhaus-buildings-in-dessau/kornhaus.html?highlight=kornhaus> [dostęp: 8.06.2023].

¹³ *House # 4- Pittsburgh House of Glass*, 1939nyworldsfair.com, https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/town_tomorrow/House-04.htm# [dostęp: 8.06.2023].

¹⁴ Łukasz Bireta, Aleksandra Kędziołek, Cezary Lisowski, *Szklane duchy. O architekturze Emilii i znikających pawilonach handlowych Warszawy* [w:] Łukasz Bireta, Aleksandra Kędziołek, Cezary Lisowski, Błażej Brzostek, Marcel Andino Velez, *Emilia. Meble, muzeum, modernizm*, Kraków–Warszawa 2016, s. 103.

(Stanisław Sowiński, 1963)¹⁵. Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza architektury pawilonu w okresie odwilży na przykładzie dawnego Domu Meblowego w Gdańsku, z uwzględnieniem okoliczności wpływających na wybór takiej formy architektonicznej i funkcjonowania obiektu w tkance miejskiej.

Dom Meblowy był jednym z najbardziej znanych obiektów modernistycznych wybudowanych w Gdańsku w okresie odwilży. Wzniesiony przy ulicy Wały Jagiellońskie 2/4, w bezpośrednim sąsiedztwie Bramy Wyżynnej, został udostępniony klientom 27 listopada 1961 r.¹⁶ Zgodnie z założeniami modernistycznej architektury komercyjnej z pierwszej połowy XX w. (ukształtowanymi m.in. pod wpływem gliwickich i wrocławskich realizacji obiektów handlowych projektu Ericha Mendelsohna¹⁷) budynkowi nadano formę z horyzontalnymi przeszkleniami, której głównym celem było przede wszystkim zapewnienie funkcji wystawienniczej. Dobrze spełniała ją zaadaptowana bryła pawilonu wystawienniczego, z elewacją z założenia służącą do eksponowania wnętrz i towarów. Natomiast dzięki zastosowaniu nowoczesnych w lokalnym kontekście rozwiązań Dom Meblowy zyskiwał również charakter reprezentacyjny.

Pawilon składa się z dwóch kondygnacji naziemnych i podpiwniczenia. Konstrukcja budynku opiera się na stalowym szkielecie. Większość ścian zewnętrznych ma charakter osłonowy – wykonano je ze szkła, jedynie niewielkie fragmenty ścian parteru są murowane. Piętro jest na całym obwodzie wysunięte o 1 m względem parteru. Od strony wschodniej do złożonej z dwóch horyzontalnych prostopadłościanów bryły pawilonu została dobudowana klatka schodowa (w typie tzw. schodów dywanowych), połączona z pozostałą częścią budynku krótkim, żelbetowym łącznikiem. Ściany klatki schodowej od strony placu Targu Węglowego oraz od strony korpusu budynku są wypukłe (il. 1, 3).

W pierwotnej wersji budynku wejście główne znajdowało się od strony południowej, czyli od strony Traktu Królewskiego. Wąskie, białe pasy między parterem a piętrem oraz nad piętrem wprowadzały podział horyzontalny elewacji. Podział pionowy, a jednocześnie charakterystyczny rytm, zapewniały wąskie, jasne ramy okienne¹⁸. Elewację od strony ulicy Wały Jagiellońskie i klatkę schodową pawilonu pierwotnie zdobiły neony z nazwą obiektu. Wnętrze budynku miało tworzyć atmosferę nowoczesności. „Pawilon ze stali i szkła”, jak pisano o nim w ówczesnej prasie, miały zdobić podłogi pokryte tworzywem sztucznym, wystrój wewnątrz miał być profesjonalnie zaprojektowany¹⁹. Dzięki przeszklonej

¹⁵ Doc. dr inż. arch. Stanisław Zofia Aleksander Sowiński, In memoriam. Pamięci Architektów Polskich, https://www.archimemory.pl/pokaz/stanislaw_zofia_aleksander_sowinski,3402 [dostęp: 9.06.2023].

¹⁶ *Niezliczone tłumy oblegały wczoraj nowo otwarty pawilon meblowy*, „Dziennik Bałtycki” 1961, nr 284, s. 6.

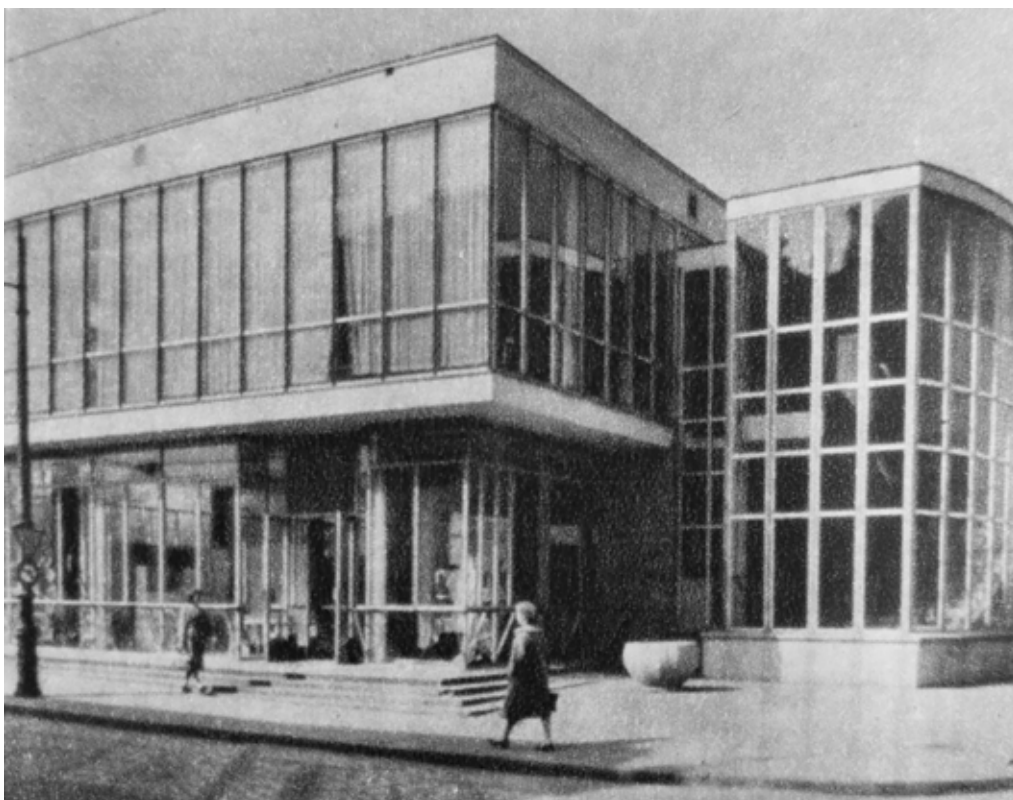
¹⁷ Małgorzata Omilanowska, *Świątynie handlu: warszawska architektura komercyjna doby wielkomięskiej*, Warszawa 2004, s. 256–257.

¹⁸ Przeszklenie parteru zabezpieczono balustradą podwieszoną na wysokości ok. 1 m.

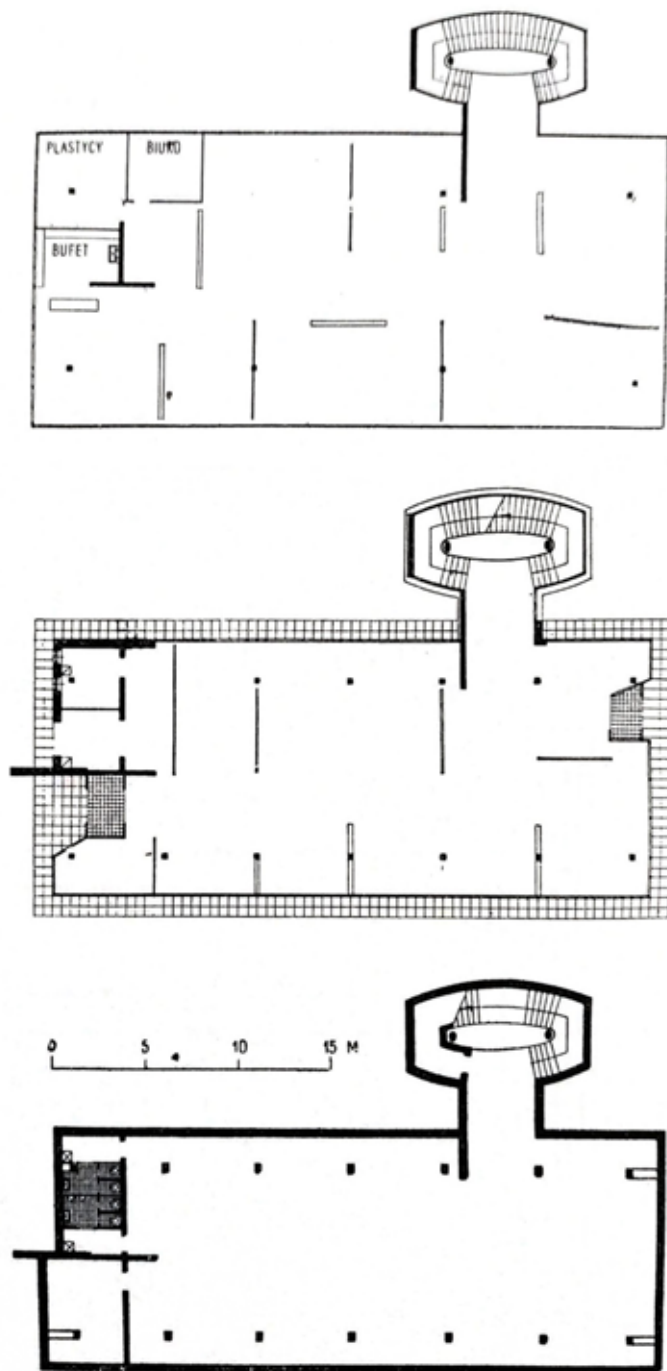
¹⁹ *Już buduje się pawilon meblowy ze szkła i stali*, „Dziennik Bałtycki” 1960, nr 85, s. 6.

Il. 1. Dom Meblowy na tle Głównego Miasta, repr. za: „Architektura” 1962, nr 11–12, s. 466

Il. 2. Dom Meblowy, widok od południa, repr. za: „Architektura” 1962, nr 11–12, s. 466

Il. 3. Dom Meblowy: rzut piętra, parteru i podziemia,
repr. za: „Architektura” 1962, nr 11-12, s. 466

elewacji budynek był dobrze doświetlony, a otwarty plan kondygnacji oraz zastosowanie schodów dywanowych o konstrukcji samonośnej z nowoczesną, minimalistyczną balustradą stalową potęgowały wrażenie lekkości oraz wizualnie powiększały wnętrze.

Forma pawilonu gdańskiego Domu Meblowego daje wgląd w wizję rozwoju i nowoczesności w architekturze polskiej okresu odwilży. Lekkość bryły uzyskana poprzez wysunięcie piętra poza obrys parteru oraz przeszklenie elewacji i odejście od monumentalizmu stanowiły radykalny kontrast wobec architektury realizmu socjalistycznego. Wyrazista tektonika, maksymalne prześwietlenie wnętrza oknami oraz płaski dach odróżniający się od rozwiązań zastosowanych w sąsiadujących budynkach służyły zaimplementowaniu nowoczesności obiektu.

Zgodnie z ówczesnymi dążeniami architektury dyspozycję wnętrza podporządkowano funkcji obiektu. Podobnie jak w dzisiejszych wielkopowierzchniowych sklepach z meblami, produkty w salonie meblowym były aranżowane w formie wystroju domowych wnętrz²⁰. Wizyta w sklepie miała dostarczać klientom zupełnie nowych wrażeń, nie tylko estetycznych, związanych z poczuciem zagładania do wnętrza czyjś mieszkania. Zaprojektowanie wystawy mebli w taki sposób służyło zapewne także zainspirowaniu klientów i stworzeniu potrzeb konsumpcyjnych, spełniało zatem w istocie funkcję reklamową. Należy bowiem pamiętać, że pokazywane w pawilonie nowoczesne meble były w dużej mierze towarami elitarnymi, a z czasem (tj. w miarę rozpadania się systemu gospodarczego PRL) stawały się deficytowe. Należy sądzić, że ich wystawianie w pawilonie miało na celu nie tyle umożliwienie zakupu, ile raczej przekonywanie widzów, że Gdańsk, jak cały PRL, jest na wskroś nowoczesny, a poszanowanie tradycji nie stoi w sprzeczności z realizowaniem procesów modernizacyjnych. Taki sposób funkcjonowania pawilonu bardzo dobrze wpisywałby się w sytuację polskiego rynku meblowego czasów gomułkowskich²¹.

Projekt Domu Meblowego został stworzony przez architekta Lecha Kadłubowskiego (1916–2004) w latach 1957–1958 na zlecenie Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Handlu Meblami w Gdańsku²². Pochodził on z Marijna koło Kurska w Rosji. Wykształcenie średnie zdobył w Wilnie, po czym odbył służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu, a w 1938 r. podjął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, przerwane wybuchem drugiej wojny światowej. W 1945 r. przybył do Gdańska, gdzie trzy lata

²⁰ Ewa Galińska-Waszczak, *Aranżowanie pawilonu* [w:] Natalia Koralewska, Jakub Knera, Klaudiusz Grabowski, Dorota Kucharczyk, *60 lat LOT-u*, Gdańsk 2021, s. 13.

²¹ Błażej Brzostek, „Jako się wreszcie ułożyło...” *Esej o Polsce lat „małej stabilizacji”*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2011, nr 10, s. 291. Szczegółowe informacje na temat rynku meblowego w Polsce epoki gomułkowskiej w: Jacek Friedrich, „Dziś kupuje się meblek funkcjonalny”. *Kilka słów na marginesie jednej sceny z filmu Stanisława Barei „Małżeństwo z rozsądku”* [w:] *Dom – spotkanie przestrzeni prywatnej i publicznej na tle przemian cywilizacyjnych XIX i XX w.*, red. Zbigniew Opacki, Dagmara Płaza-Opacka, Gdańsk 2008, s. 301–314.

²² Dorota Kucharczyk, *Dziś barak, kiedyś szklany pałac, czyli krótka historia LOT-u* [w:] *60 lat LOT-u...*, s. 5.

później ukończył studia na Politechnice Gdańskiej²³. W latach 1949–1963 Kadłubowski pracował dla Centralnego Biura Projektów Architektonicznych i Budowlanych w Gdańsku „Miastoprojekt”. Swoje wczesne projekty, takie jak budynek sądu w Białymstoku czy gmach Poczty Polskiej przy ulicy Długiej 22–25 w Gdańsku, tworzył jeszcze w stylu realizmu socjalistycznego. Na początku lat pięćdziesiątych odpowiadał za odbudowę gdańskich ulic Długiej i Długi Targ oraz pełnił funkcję generalnego projektanta Głównego Miasta w Gdańsku²⁴. Wśród innych projektów Kadłubowskiego zrealizowanych w obrębie Głównego Miasta w Gdańsku był np. gmach Teatru Wybrzeże wzniesiony przy Targu Węglowym w miejscu przedwojennego obiektu. Jego projekt powstał we współpracy z architektem Danielem Olędzkiem w 1957 r., jednak budowę ukończono dopiero w 1966 r.²⁵

Swoje poglądy na temat funkcji i kierunków nowoczesnej architektury Kadłubowski wyraził w artykule opublikowanym w „Dzienniku Bałtyckim” w 1955 r. Podkreślał w nim konieczność skoncentrowania się na funkcji, konstrukcji oraz formie. Porównując architekturę współczesną do palladiańskiej, zwracał uwagę na większą złożoność dwudziestowiecznych projektów, wynikającą z potrzeby uwzględnienia w projekcie wielu różnych typów pomieszczeń w związku z ogromną liczbą zdyswersyfikowanych „programów użytkowych”, czyli funkcji obiektu. Istotny był również dla niego wymóg przestrzegania przepisów higienicznych, które ukształtowały się w XX w., oraz dostosowania budynków do realiów społecznych XX w.²⁶

Wszechstronne wykształcenie i teoretyczno-architektoniczne ambicje Kadłubowskiego pozwalają sądzić, że miał on wiedzę na temat pawilonów projektowanych ówczesnie przez innych twórców. Od okresu międzywojennego do lat pięćdziesiątych XX w. powstało stosunkowo dużo takich obiektów, można jednak wskazać konkretne przykłady budynków, do których architekt ten mógł nawiązywać lub które mógł traktować jako źródła inspiracji. Najważniejsza wśród nich wydaje się mało znana realizacja, jak dotąd niekojarzona z gdańskim Domem Meblowym, tj. pawilon Jugosławii na Wystawie Światowej w Brukseli w 1958 r., zaprojektowany przez Vjenceslava Richtera (il. 4).

Przeszkłony, dwukondygnacyjny obiekt z piętrem szerszym od przyziemia, w którym ulokowano ekspozycję jugosłowiańską, wykazuje wyraźne podobieństwo do głównych cech projektu Domu Meblowego Kadłubowskiego. Analogii można się również doszukać w warstwie wykończeniowej: w budowl

²³ Anna Polańska, *Lech Kadłubowski*, Zbrojownia Sztuki, <https://zbrojowniasztuki.pl/alma-mater/nestorzy/lech-kadlubowski,3956> [dostęp: 23.06.2023].

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Daniel Aleksander Olędzki, In memoriam. Pamięci Architektów Polskich, http://inmemoriam.architektsarp.pl/pokaz/daniel_aleksander_oledzki,4417 [dostęp: 24.06.2023]; *Teatr Wybrzeże*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=TEATR_WYBRZE%C5%BBE [dostęp: 24.06.2023].

²⁶ Lech Kadłubowski, *W nowych warunkach musimy stworzyć nowe formy architektury. Na pytanie „co dalej?” nie można odpowiedzieć bez pasji twórczej*, „Dziennik Bałtycki” 1955, nr 282, s. 2.

Il. 4. Bruksela, pawilon Jugosławii na Wystawie Światowej w 1958 r., proj. Vjenceslav Richter, repr. za: „Architektura” 1958, nr 12, s. 503

Richtera oprócz szkła i stali zastosowane zostały materiały pochodzenia naturalnego – drewno i marmur²⁷. Obiekt był znany z publikacji w prasie fachowej, a SARP zorganizował nawet wyjazd na wystawę w Brukseli – nie wiadomo wprawdzie, czy Kadłubowski wziął w nim udział, z pewnością jednak pawilon Jugosławii widzieli jego koledzy²⁸.

Trzeba zauważyć, że pawilon Jugosławii nie był obiektem handlowym, lecz wystawienniczym. Można spekulować, że sięgnięcie po tego rodzaju inspirację wynikało ze świadomego dążenia do nadania priorytetowego znaczenia funkcji ekspozycyjnej obiektu handlowego. Architektura komercyjna XIX i XX w. często zresztą była wzorowana na obiektach wystawienniczych projektowanych na wystawy światowe, na czele ze słynnym Crystal Palace²⁹. Zainspirowanie się więc jugosłowiańskim pawilonem ekspozycyjnym z Wystawy Światowej w 1958 r. wydaje się potwierdzać taką strategię działania. Posłużenie się takim wzorem wiąże się z jeszcze jednym zagadnieniem. Specyfika ustroju politycznego w Polsce przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, związany z nią państwowy charakter produkcji oraz typizacja produktów sprawiły, że reprezentacyjność obiektów komercyjnych nie dotyczyła konkretnego producenta

²⁷ *The pavilions of Vjenceslav Richter bridged architecture, design and art*, Icon, 26.02.2020, <https://www.iconeye.com/architecture/the-pavilions-of-vjenceslav-richter-bridged-architecture-design-and-art> [dostęp: 23.06.2023].

²⁸ Jan Minorski, *Expo – 1958*, „Architektura” 1958, nr 12 (134), s. 503; (K.P.), *Kronika SARP*, „Architektura” 1958, nr 8 (130), s. 307.

²⁹ Omilanowska, *Świątynie handlu...*, s. 244.

lub marki. Jej zadaniem było jak najlepiej eksponować innowacyjne rozwiązania i cały dorobek danej gałęzi przemysłu. Gdański pawilon miał wypełniać te zadania – prasa donosiła: „[...] w pawilonie znajdziecie wszystko to, czym dysponuje przemysł meblowy, a zatem – wszędzie jest to samo. Różnica jest w tym, że pawilon lepiej to wszystko eksponuje”³⁰.

Trzecim czynnikiem, który mógł wpłynąć na posłużenie się wzorem architektury wystawienniczej, była wyjątkowa sytuacja urbanistyczna dzieła Kadłubowskiego. Lokalizacja Domu Meblowego w bezpośrednim sąsiedztwie Głównego Miasta – na samym początku Traktu Królewskiego, obok zabytkowej Bramy Wyżynnej – nakładała na architekta szczególną odpowiedzialność, a jednocześnie stwarzała wyjątkowe możliwości. Pierwszym wyzwaniem, jakiemu musiał sprostać architekt, było historyczne zagospodarowanie działki przeznaczonej pod budowę obiektu. Nieopodal Bramy Wyżynnej znajdowały się nowożytny ziemne wały obronne, które dopiero u schyłku XIX w. zostały rozebrane przez pruskie władze miasta³¹. Ich miejsce zajął wzniesiony w ostatniej dekadzie XIX w. w stylu wilhelmińskim hotel Danziger Hof, wzniesiony według projektu Karla Gausego, wpisujący się w usługowy charakter ówczesnego Targu Węglowego (przy placu tym mieścił się m.in. dom towarowy braci Freyman)³². Sześciokondygnacyjna, ceglana bryła hotelu przytłaczała wizualnie sąsiadującą z nim Bramę Wyżynną, ale jednocześnie stanowiła przeciwwagę dla, położonego od południowej strony bramy, gmachu głównej filii Banku Rzeszy, wybudowanego przez Maxa Hasaka u schyłku XIX w.³³ W wyniku działań wojennych w 1945 r. Danziger Hof został jednak całkowicie zniszczony, po wojnie zaś nie podjęto jego odbudowy jako obiektu niemieckiego, a zarazem reprezentującego estetykę dziewiętnastowiecznego historyzmu³⁴.

W świetle innych realizacji Kadłubowskiego związanych z odbudową Głównego Miasta można było oczekiwać, że zaprojektowany przez niego obiekt przy Targu Węglowym będzie nawiązywać do pierwotnej zabudowy istniejącej w tej lokalizacji, a przynajmniej do wzorów wykształconych w czasie odbudowy tej części Gdańska. Tak się jednak nie stało – w owej prestiżowej lokalizacji powstał zdecydowanie modernistyczny pawilon, kontrastujący z zabytkową Bramą Wyżynną i zespołem jej Przedbramia. Warto nadmienić, że już w 1952 r. Kadłubowski oraz inny znany gdański architekt, Adam Haupt, stworzyli koncepcje zagospodarowania przestrzeni otaczającej Bramę Wyżynną. Koncepcja

³⁰ *Niezliczone tłumy...*, s. 6.

³¹ Małgorzata Omilanowska, *Defortyfikacja Gdańska na tle przekształceń miast niemieckich w XIX wieku*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2010, t. 72, nr 3, s. 324.

³² *Hotel Danziger Hof*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=HOTEL_DANZIGER_HOF [dostęp: 24.06.2023].

³³ *Budynek oddziału okręgowego Narodowego Banku Polskiego*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BUDYNEK_ODDZIA%C5%81U_OKR%C4%98GOWEGO_NARODOWEGO_BANKU_POLSKIEGO [dostęp: 24.06.2023].

³⁴ *Hotel Danziger Hof...*

tego pierwszego zakładała wyburzenie ocalałego z drugiej wojny światowej gmachu Banku Rzeszy (będącego już wtedy siedzibą oddziału Banku Narodowego) i przylegających do niego kamienic oraz zastąpienie ich niewysokimi obiektami tworzącymi symetryczną ramę dla Bramy Wyżynnej. W przeciwieństwie do monumentalnej idei Haupta nie przesłaniałyby one widoku na gdańskie Główne Miasto³⁵. Żaden z tych pomysłów nie został jednak zrealizowany, a sześć lat później Kadłubowski zaproponował dla swojej wcześniejszej wizji alternatywę w postaci Domu Meblowego.

Biorąc pod uwagę zabytkowe sąsiedztwo, decyzję o wybudowaniu pawilonu w nowoczesnej konwencji można uznać za kontrowersyjną. W celu złagodzenia publicznej recepcji tego projektu jego oficjalną prezentację poprzedzono przedstawieniem zdjęcia katedry w Kolonii, przy której została wzniesiona budowla w stylu nowoczesnym³⁶. Jednakże koncept Domu Meblowego i tak trafił na podatny grunt, ponieważ – jak wskazuje Jacek Friedrich – odbudowa historycznej tkanki Głównego Miasta w połowie lat pięćdziesiątych spowszeźniała już gdańszczanom, a w centrum ich zainteresowania znalazła się architektura nowoczesna³⁷. Dodatkowym czynnikiem decydującym o przychylnym przyjęciu nowoczesnej architektury w ówczesnym Gdańsku była niechęć do estetyki klasycyzmu, powszechna w społeczeństwie polskim, z jednej strony „zmęczonym” stosowaniem historycznych (czy też pseudohistorycznych) form w czasie odbudowy kraju, a z drugiej odrzucającym socrealizm i charakterystyczną dla niego formułę klasycystyczną w sztuce. Z pewnością nie mniej istotne było również specyficznie gdańskie, negatywne nastawienie wobec architektury klasycyzmu kojarzącej się z pruską historią miasta³⁸.

Biorąc pod uwagę formy architektoniczne Domu Meblowego, wydaje się on kontestacją otaczającej go architektury – zarówno historycznych budowli średniowiecznych i nowożytnych (Brama Wyżynna), jak i dziewiętnastowiecznych (bank). Jednak Kadłubowski w bardzo ciekawy, a przy tym dość abstrakcyjny sposób wpisał ten budynek w kontekst urbanistyczny i historyczny, nawiązując w swoim projekcie do wysokości wspomnianego wyżej wału obronnego³⁹. Dzięki temu pawilon nie dominował nad otoczeniem i nie przesłaniał panoramy Głównego Miasta osobom wkraczającym w jego obręb od strony zachodniej. Taka wysokość Domu Meblowego stanowiła jednak również odniesienie do innego budynku umiejscowionego dziś na północnej pierzei Targu Węglowego – Teatru Wybrzeże (część gmachu teatru mieszcząca foyer jest jedynie o ok. 2 m wyższa od Domu Meblowego). Decyzję o odbudowaniu zniszczonego

³⁵ Friedrich, *Odbudowa Głównego...*, s. 173–177; Klaudiusz Grabowski, *Gdańskie centrum szlakiem Kadłubowskiego* [w:] *60 lat LOT-u...*, s. 14.

³⁶ Friedrich, *Odbudowa Głównego...*, s. 306.

³⁷ *Ibidem*, s. 306–308.

³⁸ *Ibidem*, s. 302.

³⁹ *Budynek LOT-u*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BUDYNEK_LOT-U [dostęp: 24.06.2023].

w trakcie wojny gmachu teatru na podstawie zachowanych fragmentów jego konstrukcji podjęto już w 1955 r., mając na uwadze zabytkowe walory przedwojennej budowli⁴⁰. Ostatecznie w 1957 r. został zaakceptowany projekt Kadłubowskiego, który wprawdzie opierał się na ocalałej konstrukcji, ale był utrzymany w stylistyce modernistycznej⁴¹. Projekt ten został zrealizowany w takim kształcie w latach 1959–1966⁴². Można zatem wnioskować, że projektując Dom Meblowy, Kadłubowski zaplanował dialog pomiędzy obydwoma obiektami swojego autorstwa realizowanymi w odległości zaledwie ok. 100 m od siebie. Analogię między nimi można dostrzec np. w zastosowaniu ściany osłonowej, za pomocą której foyer w budynku teatru zostało zamknięte od południa – ściany osłonowe stanowią też charakterystyczny element Domu Meblowego. Przeszklone elewacje teatru i pawilonu w widoczny sposób nawiązują do siebie⁴³.

W chwili powstania Dom Meblowy uchodził za nowatorski i niezwykle funkcjonalny, dlatego budził zainteresowanie zarówno architektów, jak i mieszkańców oraz przyjezdnych. Z biegiem czasu stracił jednak atut, jakim była jego nowoczesność. Ze względu na słabą jakość materiałów i niedostatków wykonania pierwotny wygląd pawilonu szybko się zmienił. Właściciele i najemcy podejmowali różne kroki, aby temu przeciwdziałać, co skutkowało dalszą utratą walorów estetycznych. Kiedy w marcu 1977 r. nowym właścicielem budynku zostało przedsiębiorstwo Polskie Linie Lotnicze „LOT”, wydawało się, że nowoczesna bryła obiektu powinna zaspokajać potrzebę reprezentacji najemcy, który kojarzył się wówczas w Polsce dość powszechnie z postępem. Wbrew oczekiwaniom dyrekcja LOT-u postanowiła przekształcić budynek i jeszcze w tym samym roku zlecono wykonanie projektu przebudowy. Zadania tego podjął się zespół, w którego skład weszli: główny projektant Czesław Miler oraz Janina Baranowska-Kühnel, Janusz Maciej Kowalski i Jerzy Poklewski. Przebudowa rozpoczęła się w 1977 r., a pawilon w nowej formie otwarto w czerwcu 1980 r.⁴⁴

Zmiany, którym poddano obiekt, obejmowały m.in. poszerzenie i pokrycie horyzontalnych, betonowych pasów okładziną blaszaną w kolorze miedzianym. Ze względów ekonomicznych była to blacha aluminiowa malowana na kolor miedzi, która jednak szybko uległa odbarwieniom. Wprowadzono również dodatkowy podział horyzontalny okien za pomocą ciemnych ram, co wiązało się ze zmianą funkcji z wystawienniczo-handlowej na biurową i z potrzebą otwierania okien w celu wietrzenia pomieszczeń. Modyfikacje te odebrały kompozycji jej pierwotną lekkość. Ponadto na drugiej kondygnacji pierwotnie bezbarwne szyby zastąpiono nowymi, przyciemnianymi, z lustrzanym wykończeniem

⁴⁰ Friedrich, *Odbudowa Głównego...*, s. 298.

⁴¹ *Ibidem*, s. 300.

⁴² *Teatr Wybrzeże...*

⁴³ Kucharczyk, *Dziś barak...*, s. 5.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 6; nazwisko architektki poprawione za: Janina Baranowska-Kühnel, In memoriam. Pamięci Architektów Polskich, http://inmemoriam.architektsarp.pl/pokaz/janina_baranowska-k%C3%BChnel,858 [dostęp: 24.06.2023]; *Budynek LOT-u...*

i pomarańczowym połyskiem⁴⁵, co również wpłynęło na kompozycję elewacji. Zmiany te miały na celu zapewnienie komfortu pracownikom biur na piętrze (ograniczenie naświetlenia słonecznego latem). Szersze, ciemne, „miedziane” pasy oraz ciemne szyby dodały optycznie ciężkości górnym partiom obiektu i odpowiadały za jego nieco przysadzisty wygląd. Nieaktualne już neony Domu Meblowego zostały zastąpione przez znaki identyfikujące obiekt jako siedzibę biura Polskich Linii Lotniczych „LOT” – oryginalnie niebieskie zmieniono na pomarańczowe. Usunięto także balustradę otaczającą przyziemie. W związku z likwidacją linii tramwajowej w obszarze Głównego Miasta oraz usunięciem przystanków na Targu Węglowym wejście do obiektu na poziomie parteru zostało przeniesione na elewację zachodnią, czyli od strony ulicy Wały Jagiellońskie, gdzie skierowano główny ruch pieszy i kołowy oraz znajdowały się drogi prowadzące do przystanków komunikacji miejskiej. Jednocześnie pozostawiono oddzielne wejście od strony Bramy Wyżynnej, aby zapewnić dogodny dostęp do biur LOT-u z zewnątrz, bez kontaktu z interesantami. Z czasem udostępniono również wejście na kondygnację podziemną od strony Targu Węglowego, przeznaczone dla klientów lokali działających w tym miejscu⁴⁶.

Jak wspomniano, po przejęciu przez nowego właściciela pawilon przestał pełnić swoją pierwotną funkcję handlowo-wystawienniczą; zamiast tego znalazły się tam biura i różne podmioty gastronomiczne, handlowe i usługowe, które działały w tym miejscu na przestrzeni lat. Zmiana ta istotnie wpłynęła na podziały wewnątrz, a także na elewację budynku⁴⁷. Z czasem – m.in. w związku z przemianami gospodarczymi po 1989 r. – biuro obsługi pasażerów linii lotniczych zostało zlikwidowane, a powierzchnię obiektu zaczęto dzielić i wynajmować większej liczbie podmiotów, te zaś często się zmieniały. Rezultatem tej sytuacji były niespójności między wystrojem wewnątrz i zewnętrznym oznakowaniem reklamowym budynku⁴⁸.

Obecnie budynek dawnego Domu Meblowego w niewielkim stopniu przypomina ten zaprojektowany przez Kadłubowskiego. Miedziana w kolorze blacha, którą obłożono elewację pawilonu w trakcie przebudowy pod koniec lat siedemdziesiątych, spłowiła, a po usunięciu znaków reklamowych sklepów i biur niegdyś tu działających odsłoniły się kolejne przebarwienia i uszkodzenia. Okna parteru pozostają zasłonięte od wewnątrz regałami z produktami lub zaklejone reklamami. Przyciemnione, lustrzane szyby na pierwszym piętrze są obecnie niejednolite; niektóre zostały zastąpione standardowymi, bezbarwnymi. Ponadto

⁴⁵ Kucharczyk, *Dziś barak...*, s. 6.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Jeszcze na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w jednym z wynajmowanych lokali na poziomie piwnicznym działała artystyczna kawiarnia „LOT”. Kawiarnia od 1984 r. współpracowała ze znajdującą się nieopodal Akademią Sztuk Pięknych w Gdańsku i do 1990 r. podtrzymywała renomę obiektu dzięki działalności galerii studenckiej „WLOT”. Jakub Knera, *Galeria oparta na energii [w:] 60 lat LOT-u...*, s. 12.

⁴⁸ Natalia Koralewska, *Kawiarnia w samym centrum [w:] 60 lat LOT-u...*, s. 11; *Budynek LOT-u...*

w różnych miejscach na elewacji umieszczono niejednorodne pod względem estetycznym szyldy i napisy (il. 5).

*Dom Meblowy
w Gdańsku*

Il. 5. Dawny Dom Meblowy, widok od wschodu, stan w 2023 r., fot. Krystyna Perkowska

Pawilon sprawia więc wrażenie zaniedbanego – i taki też jest; dzisiejszy wygląd jest efektem niefortunnej przebudowy przeprowadzonej ponad czterdzieści lat temu oraz niespójności w zakresie zarządzania obiektem. Sytuacja ta nie zmieniła się, mimo że pawilon został wpisany do gminnej ewidencji zabytków⁴⁹ oraz przylega on do układu urbanistycznego miasta Gdańska w obrębie nowożytnych fortyfikacji, będącego obszarem wpisanym do rejestru zabytków⁵⁰.

O atrakcyjności pawilonu w latach odwilży decydowała finezyjna, lekka bryła, zwłaszcza w porównaniu z architekturą socrealizmu i historyczną, a także kojarzące się z nowoczesnością zastosowanie ścian osłonowych, które dodatkowo zapewniały doświetlenie w dzień i atrakcyjny wizualnie efekt sztucznie oświetlonego wnętrza w nocy. Pod względem funkcjonalnym pawilon wystawowy jako typ architektoniczny miał jednak pewne wady. W przypadku adaptacji na cele

⁴⁹ Gminna Ewidencja Zabytków według stanu na dzień 7.06.2023 r., d. Dom Meblowy, następnie d. budynek PLL „LOT” pod adresem Wały Jagiellońskie 2/4, pozycja nr 6425. Zob. *Aktualna wersja gminnej ewidencji zabytków*, BIP, <https://bip.gdansk.pl/urząd-miejski/Aktualna-wersja-GEZ,a,108389> [dostęp: 10.06.2023].

⁵⁰ Pomorski Wojewódzki Rejestr Zabytków, zbiór „A”, według stanu na dzień 18.04.2023 r., pozycja nr 15. Zob. *Rejestr zabytków nieruchomości*, Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku, <https://www.ochronazabytkow.gda.pl/rejestr-zabytkow/rejestr-zabytkow-nieruchomych/> [dostęp: 10.06.2023]. Na temat sytuacji pawilonu w ostatnich latach zob. Michał Brancewicz, *Nowy LOT: budowa najwcześniej w drugiej połowie 2020 r.*, Trojmiasto.pl, 18.10.2019, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Nowy-LOT-budowa-najwcześniej-w-drugiej-polowie-2020-n138906.html> [dostęp: 2.05.2023]; Karol Uliczny, *Odbudować hotel Danziger Hof? Los dawnego LOT-u wydaje się przesądzony*, Zawsze Pomorze, <https://www.zawszepomorze.pl/odbudowac-hotel-danziger-hof-los-dawnego-lot-u-wydaje-sie-przesadzony> [dostęp: 8.05.2023].

usługowe i handlowe nie dysponował wystarczająco dużą powierzchnią przeznaczoną na zaplecza i magazyny. Liczne przeszklenia przy upalnej pogodzie stawały się uciążliwe i wiązały się z koniecznością stosowania kotar lub żaluzji (oraz w późniejszym czasie wymiany szyb na przyciemnione bądź antyrefleksyjne), co niwelowało efekt lekkości. Zapewnienie wglądu do wnętrza pawilonu z wielu stron wymagało precyzyjnego zaprojektowania jego układu, a zarazem ograniczenia możliwości wykorzystania przestrzeni, w tym tworzenia pomieszczeń pomocniczych nieprzeznaczonych do oglądania. Reasumując, dawny Dom Meblowy stanowi przykład zastosowania formy pawilonu pomimo jej mankamentów funkcjonalnych, wymuszających poszukiwanie kreatywnych rozwiązań.

Forma modernistycznego pawilonu wystawienniczego jest jednocześnie podatna na zakłócenie estetyki ze względu na ingerencje w oryginalny projekt, co potwierdzają losy omawianego obiektu. Wskutek zmiany proporcji i rytmu podziałów, uwarunkowanej potrzebami użytkownikowymi, została utracona kluczowa w tego typu budynkach lekkość kompozycji. Pogłębiła to jeszcze zmiana kolorystyki. Co więcej, pawilon nie zapewniał powierzchni reklamowej na elewacjach – nie licząc możliwości umieszczenia neonów i napisów na pasach muru lub na dachu. Tymczasem od początku lat dziewięćdziesiątych potrzeby w tym zakresie zwiększyły się w Polsce w znaczący sposób. Zastosowanie szerszych szyldów bądź przesłanianie okien i ścian osłonowych plakatami oraz identyfikacją wizualną spowodowało zaburzenie proporcji i utratę walorów estetycznych pawilonu. Warto dodać, że także przeszklona forma przestała być postrzegana jako wyjątkowa i nowoczesna wraz z upowszechnieniem się nowych rozwiązań elewacyjnych. W związku z tym reprezentacyjny charakter, jakim pawilon wyróżniał się w czasach odwilży, stopniowo zanikł.

Po nastaniu gospodarki wolnorynkowej forma wolnostojącego pawilonu jako obiektu handlowego stała się nieaktualna: w związku z większą ilością dostępnego towaru sklepy wymagały większej powierzchni handlowej, a także zaplecza magazynowego, by odpowiadać oczekiwaniom współczesnych przedsiębiorców i klientów. Istotną rolę odegrały też czynniki ekonomiczne. Ze względu na wysoki koszt działek i najmu powierzchni komercyjnych, zwłaszcza w prestiżowych lokalizacjach, dąży się do maksymalnego wykorzystania dostępnej powierzchni poprzez zabudowanie jej wielopiętrowymi obiektami, w związku z czym pawilony z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych są burzone, by zrobić miejsce dla nowych obiektów.

Zatem pawilon dawnego Domu Meblowego najprawdopodobniej czeka smutny los. Planowana jest jego rozbiórka, niezrealizowana dotychczas wyłącznie z powodu odrzucenia przez pomorskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków projektu docelowej zabudowy działki przedstawionego przez jej właściciela. Wyburzenie pawilonu może jednak dojść do skutku, jeśli tylko jego właściciel zgodzi się na budowę w tym miejscu obiektu uzasadnionego historycznie. W wywiadzie z 2022 r. konserwator zasugerował odbudowę zniszczonego

w czasie drugiej wojny światowej budynku Danziger Hof lub zbliżonego do niego budynku, bądź też odtworzenie wału ziemnego nowożytnych fortyfikacji⁵¹.

Sytuacja tego interesującego gdańskiego dzieła architektury użyteczności publicznej z lat odwilży odzwierciedla szerszy problem, który polega na tym, że architektura powojenna w Polsce często nie jest postrzegana jako zabytkowa ani przez opinię publiczną, ani przez środowiska konserwatorskie. Być może dzieje się tak, dlatego że osoby, które pamiętają lata odbudowy, nie dostrzegają jej walorów historycznych. Z pewnością nie pomaga także przedstawianie tej architektury przede wszystkim jako symbolu PRL. Obciążenie interesujących budowli negatywnymi konotacjami rzutuje na ich los, prowadząc niejednokrotnie do stopniowej degradacji i ostatecznej utraty wartościowej architektury powojennej⁵². Niszczące bądź zniszczone budynki zwykle wypadają poza główny nurt dyskusji o sztuce polskiej po drugiej wojnie światowej, co zdecydowanie zubaża jej obraz.

Bibliografia

- „Będziemy wam pomagać, nie przeszkadzając” Premier Józef Cyrankiewicz o zadaniach architektów, „Stolica. Warszawski tygodnik ilustrowany” 1956, nr 14, s. 2–3.
- Baraniewski Waldemar, *Ideologia w architekturze Warszawy okresu realizmu socjalistycznego*, „Rocznik Historii Sztuki” 1996, t. 22, s. 231–260.
- Bireta Łukasz, Kędziołek Aleksandra, Lisowski Cezary, Brzostek Błażej, Andino Velez Marcel, *Emilia. Meble, muzeum, modernizm*, Kraków–Warszawa 2016.
- Borowski Rafał, *Dlaczego nie odbudowano kamienic przy Targu Węglowym?*, Trojmiasto.pl, 6.04.2021, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Dlaczego-nie-odbudowano-kamienic-przy-Targu-Weglowym-n154790.html> [dostęp: 21.06.2023].
- Brancewicz Michał, *Nowy LOT: budowa najwcześniej w drugiej połowie 2020 r.*, Trojmiasto.pl, 18.10.2019, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Nowy-LOT-budowa-najwcześniej-w-drugiej-połowie-2020-n138906.html> [dostęp: 2.05.2023].
- Brzostek Błażej, „Jakoś się wreszcie ułożyło...” *Esej o Polsce lat „małej stabilizacji”*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2011, nr 10, s. 263–297.
- Budynek LOT-u*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BUDYNEK_LOT-U [dostęp: 24.06.2023].
- Budynek oddziału okręgowego Narodowego Banku Polskiego*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BUDYNEK_ODDZIA%C5%81U_OKR%C4%98GOWEGO_NARODOWEGO_BANKU_POLSKIEGO [dostęp: 24.06.2023].
- Daniel Aleksander Ołędzki, In memoriam. Pamięci Architektów Polskich, http://inmemoriam.architektsarp.pl/pokaz/daniel_aleksander_oledzki,4417 [dostęp: 24.06.2023].

⁵¹ Brancewicz, *Nowy LOT...*

⁵² *Niechciane dziedzictwo?: materiały z panelu dyskusyjnego towarzyszącego wystawie „Niechciane dziedzictwo. Różne oblicza architektury nowoczesnej w Gdańsku i Sopocie”*, red. Agnieszka Wołodźko, Gdańsk 2005, s. 11.

- Doc. dr inż. arch. Stanisław Zofia Aleksander Sowiński, In memoriam. Pamięci Architektów Polskich, https://www.archimemory.pl/pokaz/stanislaw_zofia_aleksander_sowinski,3402 [dostęp: 9.06.2023].
- Friedrich Jacek, „Dziś kupuje się mebele funkcjonalny”. *Kilka słów na marginesie jednej sceny z filmu Stanisława Barei „Małżeństwo z rozsądku”* [w:] *Dom – spotkanie przestrzeni prywatnej i publicznej na tle przemian cywilizacyjnych XIX i XX w.*, red. Zbigniew Opacki, Dagmara Płaza-Opacka, Gdańsk 2008, s. 301–314.
- Friedrich Jacek, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*, Gdańsk 2015.
- Friedrich Jacek, *Zarys rozwoju architektury w powojennym Gdańsku – 1945–1956*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2007, t. 51, z. 1–4, s. 129–137.
- Galińska-Waszczak Ewa, *Aranżowanie pawilonu* [w:] Natalia Koralewska, Jakub Knera, Klaudiusz Grabowski, Dorota Kucharczyk, *60 lat LOT-u*, Gdańsk 2021, s. 13.
- Gminna Ewidencja Zabytków według stanu na dzień 7.06.2023 r., d. Dom Meblowy, następnie d. budynek PLL „LOT” pod adresem Wały Jagiellońskie 2/4, pozycja nr 6425, BIP, <https://bip.gdansk.pl/urząd-miejski/Aktualna-wersja-GEZ,a,108389> [dostęp: 10.06.2023].
- Grabowski Klaudiusz, *Gdańskie centrum szlakiem Kadłubowskiego* [w:] Natalia Koralewska, Jakub Knera, Klaudiusz Grabowski, Dorota Kucharczyk, *60 lat LOT-u*, Gdańsk 2021, s. 14–15.
- Hotel Danziger Hof*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=HOTEL_DANZIGER_HOF [dostęp: 24.06.2023].
- House # 4–Pittsburgh House of Glass*, 1939nyworldsfair.com, https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/town_tomorrow/House-04.htm# [dostęp: 8.06.2023].
- Howorus-Czajka Magdalena, *(Nie)chciane dziedzictwo?: architektura socrealistyczna w Gdyni i Gdańsku* [w:] *Człowiek i miasto: Gdańsk i inne przestrzenie*, red. Zbyszek Dymarski, Katarzyna Szalewska, Gdańsk 2021, s. 17–38.
- Janina Baranowska-Kühnel, In memoriam. Pamięci Architektów Polskich, http://in-memorial.architektsarp.pl/pokaz/janina_baranowska-k%C3%BChnel,858 [dostęp: 24.06.2023].
- Już buduje się pawilon meblowy ze szkła i stali*, „Dziennik Bałtycki” 1960, nr 85, s. 6. (K.P.), *Kronika SARP*, „Architektura” 1958, nr 8 (130), s. 307–308.
- Kadłubowski Lech, *W nowych warunkach musimy stworzyć nowe formy architektury. Na pytanie „co dalej?” nie można odpowiedzieć bez pasji twórczej*, „Dziennik Bałtycki” 1955, nr 282, s. 2.
- Khrushchev Nikita, *Industrialised Building Speech, 1954*, Archis, 1.03.2009, <https://archis.org/volume/industrialised-building-speech-1954/> [dostęp: 12.06.2023].
- Knera Jakub, *Galeria oparta na energii* [w:] Natalia Koralewska, Jakub Knera, Klaudiusz Grabowski, Dorota Kucharczyk, *60 lat LOT-u*, Gdańsk 2021, s. 12.
- Koralewska Natalia, *Kawiarnia w samym centrum* [w:] Natalia Koralewska, Jakub Knera, Klaudiusz Grabowski, Dorota Kucharczyk, *60 lat LOT-u*, Gdańsk 2021, s. 11.
- Kornhaus by Carl Fieger (1929–30)*, Bauhaus Dessau, <https://www.bauhaus-dessau.de/en/architecture/bauhaus-buildings-in-dessau/kornhaus.html?highlight=kornhaus> [dostęp: 8.06.2023].
- Kosycarz Foto Press, <https://kfp.pl/> [dostęp: 23.06.2023].

- Kotarbiński Adam, *Na drodze ku realizmowi socjalistycznemu w architekturze*, Warszawa 1952.
- Kotarbiński Adam, *Rozwój urbanistyki i architektury polskiej w latach 1944–1964. Próba charakterystyki krytycznej*, Warszawa 1967.
- Kucharczyk Dorota, *Dziś barak, kiedyś szklany pałac, czyli krótka historia LOT-u* [w:] Natalia Koralewska, Jakub Knera, Klaudiusz Grabowski, Dorota Kucharczyk, *60 lat LOT-u*, Gdańsk 2021, s. 4–7.
- Leszczyński Adam, *Prawda i architektura. Architekci awangardowi wobec socrealizmu*, „Przegląd Humanistyczny” 1998, t. 42, nr 4 (349), s. 97–120.
- Minorski Jan, *Expo – 1958*, „Architektura” 1958, nr 12 (134), s. 499–510.
- Niechciane dziedzictwo?: materiały z panelu dyskusyjnego towarzyszącego wystawie „Niechciane dziedzictwo. Różne oblicza architektury nowoczesnej w Gdańsku i Sopocie”*, red. Agnieszka Wołodźko, Gdańsk 2005.
- Nieliczone tłumy oblegały wczoraj nowo otwarty pawilon meblowy*, „Dziennik Bałtycki” 1961, nr 284, s. 6.
- Odbudować hotel Danziger Hof? Los dawnego LOT-u wydaje się przesądzony*, Zawsze Pomorze, <https://www.zawszepomorze.pl/odbudowac-hotel-danziger-hof-los-dawnego-lot-u-wydaje-sie-przesadzony> [dostęp: 8.05.2023].
- Omilanowska Małgorzata, *Defortyfikacja Gdańska na tle przekształceń miast niemieckich w XIX wieku*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2010, t. 72, nr 3, s. 293–334.
- Omilanowska Małgorzata, *Świątynie handlu: warszawska architektura komercyjna doby wielkomięskiej*, Warszawa 2004.
- Polńska Anna, *Lech Kadłubowski*, Zbrojownia Sztuki, <https://zbrojowniasztuki.pl/alma-mater/nestorzy/lech-kadlubowski,3956> [dostęp: 23.06.2023].
- Pomorski Wojewódzki Rejestr Zabytków, zbiór „A”, według stanu na dzień 18.04.2023 r., pozycja nr 15, Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku, <https://www.ochronazabytkow.gda.pl/rejestr-zabytkow/rejestr-zabytkow-nieruchomych/> [dostęp: 10.06.2023].
- Skalimowski Andrzej, „Pierwsza szczerza narada architektów”. *Motywy, przebieg i konsekwencje Ogólnopolskiej Narady Architektów z 1956 roku*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2011, nr 10, s. 181–202.
- Smulski Jerzy, [hasło] *Odwilż* [w:] *Słownik realizmu socjalistycznego*, red. Zdzisław Łapiński, Wojciech Tomasiak, Kraków 2004, s. 163–167.
- Sumorok Aleksandra, *Socrealistyczne rekonfiguracje: architektura polska w latach 1949–1956* [w:] *Socrealizm w Toruniu: architektura, plastyka, bohaterowie*, red. Katarzyna Kluczajd, Michał Pszczółkowski, Toruń 2021, s. 13–27.
- Sumorok Aleksandra, *Socrealizm – kierunek twórca. „Młodzi” wobec architektury (1949–1956)*, „Pamiętnik Sztuk Pięknych” 2015, nr 9, s. 85–94.
- Teatr Wybrzeże*, Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=TEATR_WYBRZE%C5%BBE [dostęp: 24.06.2023].
- The pavilions of Vjenceslav Richter bridged architecture, design and art*, Icon, 26.02.2020, <https://www.iconeye.com/architecture/the-pavilions-of-vjenceslav-richter-bridged-architecture-design-and-art> [dostęp: 23.06.2023].
- Trybuś Jarosław, *Korzenie socrealizmu*, „Autoportret: pismo o dobrej przestrzeni” 2009, nr 4, s. 66–71.
- Włodarczyk Wojciech, *Socrealizm: sztuka polska w latach 1950–1954*, Kraków 1991.

Furniture Showroom in Gdańsk

The departure from socialist realism in the late 1950s allowed architects to reach for innovative forms. These included free-standing pavilions: low, horizontal buildings with extensive glazing. One of them was the former Furniture Showroom in Gdańsk opened in 1961. It was designed by Lech Kadłubowski who might have drawn some inspiration from Vjenceslav Richter's Pavilion of Yugoslavia at the EXPO '58 in Brussels, which was known in Poland from trade press publications.

Creating a sharp contrast with the neighbouring historic Highland Gate and the Foregate Complex, the modernist Furniture Showroom seemed to stand in opposition to the surrounding architecture, and yet fit in the urban and historic context thanks to the reference it made to the height of the defensive embankments that had once existed at the location. Due to defects in materials and workmanship as well as its remodeling in the 1970s, the former Furniture Showroom lost its original aesthetic appeal. As a result of economic changes after the political transformation at the end of the 1980s, the low free-standing pavilion became obsolete as a commercial building. High prices of plots for commercial development and commercial space rental make it profitable to demolish pavilions from the 1960s and 1970s, and replace them with multi-storeyed buildings. The former Furniture Showroom will likely share this fate.

The situation of the former Furniture Showroom reflects a broader problem: interesting post-war buildings often fail to be perceived as part of historic heritage by both the general public and preservation experts, because they evoke negative associations with the communist regime in Poland. This leads to the degradation and loss of valuable post-war architecture.